

Stanovništvo

7 Mil.

Registrovane
fabrike odeće/
obuće (2016) ¹

1.800

Broj radnika/ca
koji su formalno
ili neformalno
zaposleni u indus-
triji odeće/obuće
(2016) ²

100.000

Udeo odeće i
obuće u ukupnom
izvozu (2016) ³

7,25 %

Udeo zaposlenosti
u industriji odeće/
obuće u ukupnoj
industrijskoj zapo-
slenosti (2016) ⁴

8 %

Udeo izvoza u
proizvedenoj odeći/
obući ⁵

80 %

**Najvažnije izvozne destinacije odeće i obuće proizve-
dene u Srbiji (prvih devet meseci u 2016. godini ⁶):**

Italija (37,4%)
Nemačka (13%)
Rusija (9,7%)
Bosna i
Hercegovina: 7,9%

PREPORUKE BRENDOVIMA

- ! Obezbediti platu za dostojanstven život. Početi sa minimalnom platom za dostojanstven život u iznosu od 72.828 RSD /652 EUR kao osnovnom neto mesečnom zaradom.
- ! Poštovati zakon kao i dostojanstvo radnika/ca. Poštovati ljudska prava u poslovanju.

PREPORUKE VLADI:

- ! Povećati zakonsku minimalnu zaradu do nivoa koji je u skladu sa konačnim ciljem Međunarodne organizacije rada (International Labour Organization, ILO) „da zaposlenima obezbedi minimalnu zaradu koja će omogućiti zadovoljavajući životni standard njima i njihovoj porodici“.
- ! Nepriistrasno i adekvatno pratiti sprovođenje zakona i ugovornih obaveza globalnih brendova prema vladi.

¹ Ovo se odnosi na industriju odeće/obuće, iako statistika uključuje i tekstilnu industriju. Međutim, ova industrija gotovo da ne postoji i stoga je zanemarljiva. – *Tekstilna industrija Srbije*, Razvojna agencija Srbije (RAS), 2016. Dostupno na: <http://ras.gov.rs/uploads/2016/06/textile-sector.pdf> (pristupljeno 16. 04. 2017)

² Podaci o broju registrovanih zaposlenih (i registrovanih kompanija) u industriji tekstila, odeće i obuće variraju. Istraživači i stručnjaci iz Privredne komore se slažu da je registrovanih zaposlenih između 45.000 i 50.000 i približno isti broj onih koji rade u neformalnom, neregistrovanom delu sektora. Novi Pazar je jedan primer. Ovde postoji prošireni sektor proizvodnje farmerki koji u velikoj meri zapošljava radnu snagu neformalno. Pozdan izvor koji daje podatke o obimu neformalnog sektora je Fondacija Centar za demokratiju (Centre for Democracy Foundation): u poljoprivredi taj procenat iznosi 57%; u industriji 14% (*Statistika i dostojanstven rad - Kritička analiza političkog*

tumačenja statistike rada, Fondacija Centar za demokratiju, Beograd 2017).

³ *Textile industry, Why invest in Serbia?* [*Tekstilna industrija, Zašto investirati u Srbiju?*], RAS 2016.

⁴ <http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/srb/> (pristupljeno: 24. 06. 2017)

⁵ Dostupno na: <http://serbianmonitor.com/en/investing-in-serbia/24829/the-revival-of-the-textile-industry-nis/> (pristupljeno: 16. 06. 2016)

⁶ Izvor: Privredna komora Srbije. *Analiza industrije tekstila i kože za prvih devet meseci u 2016. god.* Dostupno na: <http://www.pks.rs/PrivredaSrbije.aspx?id=16&p=2&>

LESTVICA ZARADA: SRBIJA

€169	Zakonska minimalna neto zarada, 2016. (od 1. januara) ⁷
€189	Zakonska minimalna neto zarada, 2017. (od 1. januara) ⁸
€218	Prosečna neto zarada: industrija odeće (maj 2017) ⁹
€227	Prosečna neto zarada: industrija kože i cipela (maj 2017) ¹⁰
€256	Prag siromaštva, četvoročlana porodica, 2016. (60% srednjeg prihoda domaćinstva) ¹¹
€278	Ekzistencijalni minimum, 2016. (minimalna potrošačka korpa za domaćinstvo) ¹²
€351	Prosečna neto zarada: u proizvodnji (maj 2017) ¹³
€372	Prosečna neto zarada: u ukupnoj ekonomiji (maj 2017) ¹⁴
€477	Prosečna potrošnja domaćinstva, 2. kvartal (2016) ¹⁵
€652	Minimalna plata za dostojanstven život (living wage) prema procenama anketiranih radnika/ca (mesečna neto zarada za četvoročlanu porodicu) ¹⁶

⁷ 21.296 RSD - Oanda, za 1. jul 2016. Zakonska minimalna zarada varira u zavisnosti od broja radnih sati u mesecu. Navedeni podaci se odnose na mesec od 176 radnih sati, što predstavlja prosečnu zaradu.

⁸ 22.880 RSD - Oanda, za 1. jul 2017. Navedeni podaci se odnose na mesec od 176 radnih sati.

⁹ 27.624 RSD - Oanda, za 1. maj 2017. Izvor: Privredna komora Srbije (dostupno na zahtev).

¹⁰ 28.740 RSD - Oanda, za 1. maj 2017. Izvor: Privredna komora Srbije (dostupno na zahtev).

¹¹ 32.373,63 RSD - Oanda, za 1. jul 2016, Zavod za statistiku Republike Srbije, Saopštenje broj 087 od 03. 04. 2017. Dostupno na: http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/45/24/PD10_087_srb_2016.pdf, strana 2.

¹² 35.093,95 RSD - Oanda, za 1. jul 2016, Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija. Dostupno na: <http://mtt.gov.rs/download/KUPOVNA%20MO%20MAJ%202017.pdf>, strana 5.

¹³ 44.493 RSD - Oanda, za 1. maj 2017, Zavod za statistiku Republike Srbije, Mesečni statistički bilten 2017. Dostupno na: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/56/07/MSB-05-2017.pdf> strana 30.

¹⁴ 47.136 RSD - za 1. maj 2017, Zavod za statistiku Republike Srbije, Mesečni statistički bilten 2017. Dostupno na: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/56/07/MSB-05-2017.pdf> strana 25.

¹⁵ 60.158 RSD - Oanda, za 1. septembar 2016, <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2016/pdfE/G20161250.pdf> (pristupljeno: 24. avgusta 2017)

¹⁶ 77.828 RSD - Oanda, 1. 9. 2017. Procena je izračunata na osnovu procena radnika/ca. Treba primetiti da su radnici/e na pitanje koliko novca je potrebno za pristojan život, obično navodili manji od očekivanog iznosa. Primera radi, intervjuisani/e radnici/e su rekli da pristojna hrana za njihovu porodicu košta u proseku 18.628 dinara. Stvarni prosečni troškovi za jednu osobu kojoj je dnevno potrebno 2 400 kalorija iznose 13.092 dinara (https://www.numbeo.com/food-prices/country_result.jsp?country=Serbia - accessed 31/8/17). Za tri potrošačke jedinice je otprilike potrebno 40.000 dinara, što je više nego dvostruko veći iznos koji su procenili/e radnici/e. Za ostale stavke videti: https://www.numbeo.com/cost-of-living/country_result.jsp?country=Serbia. Radnici/e strahovito potcenjuju troškove koji su potrebni za pristojan život jer jednostavno ne mogu zamisliti da imaju dovoljno novca za dostojanstven život.

INDUSTRIJA ODEĆE I OBUĆE U SRBIJI

DRAMATIČNA DEINDUSTRIJALIZACIJA

Tokom 1990-ih i 2000-ih Srbija je snažno pogođena dramatičnom deindustrijalizacijom u celokupnoj privredi. Raspad Jugoslavije, privatizacija, ratovi i kasniji embargo EU, imali su razoran uticaj na privredu i stanovništvo. Ekonomija još nije dostigla veličinu i nivo produktivnosti koje je imala tokom 1980-ih. Tipičan primer je industrija tekstila, odeće i obuće. U ovom sektoru je trenutno zaposleno oko 100 000 žena i muškaraca (što uključuje i formalne i neformalne radnike/ce), dok je tokom 1980-ih godina ova industrija formalno zapošljavala oko 250 000 radnika/ca. Pored ogromnog gubitka radnih mesta, deindustrijalizacija je imala razarajući uticaj i na budućnost tekstilne industrije u Srbiji: 90% proizvodnih inputa za industriju odeće se sada uvozi, dok su se tokom 1980-ih proizvodili u sopstvenom tekstilnom sektoru Jugoslavije. Tekstilna industrija zemlje je danas gotovo nepostojeća, dok se industrija odeće/obuće uglavnom zasniva na OPT (Outward Processing Trade) sistemu, carinskom sistemu ponovnog uvoza iz zemalja članica EU, poput Italije i Nemačke, u Srbiju i nazad. OPT (lohn proizvodnja) je EU metod bescarinskog outsorcinga radno-intenzivne modne industrije dok se čuva vlastita tekstilna industrija. Zbog velike zavisnosti od lohn porudžbina, visoke ranjivosti i niske profitabilnosti, ovaj sistem, u krajnjoj liniji, nacionalni sektor i preduzeća dovodi do ćorsokaka, a (još važnije) radnici/e plaćaju cenu toga. Ono što ostaje od nekadašnjeg procvata sektora tekstila/odeće/obuće u Jugoslaviji sada je unazađena, outsorsovana i visoko zavisna linija za proizvodnju odeće/obuće. Kao rezultat, Srbija je od razvijene ekonomije i društva nazadovala u zavisnu ekonomiju u razvoju sa većinom stanovništva koje jedva sastavlja kraj sa krajem.

Uprkos masivnoj deindustrijalizaciji, undustrija odeće/obuće je i dalje jedan od vodećih izvoznih sektora. To je zbog toga što zemlja jedva da ima neki drugi izvozni sektor koji bi bio od značaja. Posebno od kako je potpisala trgovinski sporazum sa EU,¹⁷ Srbija se u slučaju modnog sektora uglavnom oslanja na izvoz pod uslovima lohn proizvodnje/OPT sistema.

Industrija odeće i obuće u Jugoslaviji i u post-jugoslovenskim državama

Doprinos saradnice dr Chiare Bonfiglioli sa Univerziteta u Puli, Hrvatska ¹⁷

Mnoge fabrike tekstila i obuće su izgrađene diljem jugoslovenske federacije nakon 1945. kao rezultat industrijalizacije koju je podsticao socijalistički režim. U ovim fabrikama su radnici u pogonu prvenstveno bile žene, jer se industrija odeće i obuće smatrala pogodnom za ženske „okretne prste“. Tokom 1970-ih i 1980-ih Jugoslavija je bila među vodećim proizvođačima tekstila i odeće širom sveta, jer nije proizvodila samo kolekcije za unutrašnje tržište, već je i izvozila artikle u zapadnu Evropu, u Sovjetski Savez i u zemlje globalnog Juga. Industrija odeće i obuće je nesumnjivo bila feminizovana, radno-intenzivna, te deo lokalne i globalne polne podele rada. Ipak, u vreme socijalizma su radnice mogle računati na siguran posao, na socijalne benefite i na simbolično priznanje za njihov težak rad na akord. Radno mesto je bilo središte svakodnevnog života, jer je omogućavalo radnicama i radnicima širok spektar socijalnih usluga pored nadnice (obrazovanje, topli obrok, zdravstvo, briga o deci, subvencionirani odmor, krediti itd). Ova situacija se rapidno pogoršala sa ekonomskom krizom krajem 1980-ih i jugoslovenskim ratovima 1990-ih, koji su, u kombinaciji sa procesom post-socijalističke privatizacije, doveli do zatvaranja mnogih fabrika. (...) U post-jugoslovenskim državama u kojima proizvodnja odeće i dalje uključuje znatan broj zaposlenih, kao što je to slučaj u Makedoniji i u Srbiji, radni uslovi su se pogoršali a sigurnost posla je zamenila široko rasprostranjena prekarnost. Deindustrijalizacija i fabrička otpuštanja idu ruku pod ruku sa intenziviranjem rada u novim privatnim firmama. To je dovelo do devalvacije ženskog industrijskog rada i do retradicionalizacije rodni odnosa, zbog čega su se žene sve više počele oslanjati na svoje muževe, na proširenu porodicu, na poljoprivredu za sopstvene potrebe i na neformalnu ekonomiju kako bi sastavile kraj s krajem.

¹⁷ Luginbühl, Christa/Musirolek, Bettina (2016): *LABOUR ON A SHOESTRING. The realities of working in Europe's shoe manufacturing peripheries in Albania, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Poland, Romania and Slovakia*, Dresden/Zurich; strana 10. Dostupno na: <https://cleanclothes.org/resources/recommended-reading/labour-on-a-shoestring>

¹⁸ Sporazum između Evropske zajednice i Republike Srbije o trgovini tekstilnim proizvodima je ratifikovan 2015. (*Službeni list EU*, 2005)

Brendovi koji se neprekidno pominju u medijima i koji se pojavljuju na web stranicama kompanija kao brendovi koji potiču iz srpskih fabrika: Armani, Burberry, Calzedonia, Decathlon, Dolce & Gabbana, Ermenegildo Zegna, Golden Lady, Gucci, H&M, Inditex/Zara, Louis Vuitton/LVMH, Next, Mango, Max Mara, Marks & Spencer, Prada, s'Oliver, Schiesser, Schöffel, Top Shop, Tesco, Tommy Hilfiger/PVH, Versace.

Među kupcima/brendovima istraženih kompanija su **Benetton, ESPRIT, GEOX i Vero Moda (Bestseller)** (Izvor: intervjuisani/e radnici/e, web sajtovi kompanija).

KAKO VLADA POKUŠAVA DA PRIVUČE INVESTICIJE: „INVESTIRAJTE U SRBIJU – ZEMLJU KVALIFIKOVANE A JEFTINE RADNE SNAGE“¹⁹

Srbija nudi jeftinu radnu snagu zbog niskih minimalnih zarada, ali ona je i država u kojoj vlada daje velikodušne finansijske pogodnosti za strane investitore.

Pogodnosti koje omogućava vlada obuhvataju: velike gotovinske subvencije; davanje mogućnosti opštinama da prodaju zemljište po nižim cenama od onih koje su ponudene na tržištu ili čak i da ga daju besplatno; proglašavanje slobodno-trgovinskih zona sa različitim pogodnostima kao što su ponuda građevinskog materijala, energije, transporta i troškova goriva bez PDV-a i preskakanje carinskih obaveza za sirovine, opremu i građevinske materijale. Pored toga, postoje desetogodišnje olakšice/oslobađanja na porez na korporativnu dobit za investicije koje uključuju više od 100 zaposlenih i koje iznose više od 8.5 miliona eura. Opštine često dodatno obezbeđuju besplatne objekte i usluge.

VLADA OČAJNIČKI NASTOJI DA STVORI RADNA MESTA SUBVENCIONIRANJEM GLOBALNIH BRENDOVA

U želji da se izbore sa visokom nezaposlenošću s obzirom na stanje svojih devastiranih ekonomija, balkanske države se očajnički takmiče za strane investicije uz sve veće direktne i indirektno subvencije za investitore. Srbija je u tome veoma uspešna. Razvojna agencija Srbije navodi sledeće brendove kao korisnike subvencija za proizvodne pogone u Srbiji: GEOX, Benetton, Calzedonia, Pompea, Golden Lady (sa sedištim u Italiji), Falke (sa sedištem u Nemačkoj), kao i tursku kompaniju Aster.

Pored toga, proizvodne fabrike brendova imaju dobavljače u Srbiji ili dobavljači imaju podizvođače u blizini. Primera radi, stručnjaci procenjuju da otprilike pet podizvođača proizvodi za fabriku Geox u Vranju, oko dvadeset za Falc East u Knjaževcu, a Benettonovi dobavljači u Nišu se oslanjaju na podizvođače koji se ponekad nalaze u istim prostorijama.

Još jedna indirektna subvencija je minimalna zarada postavljena na veoma nizak nivo. Zakon predviđa godišnje prilagođavanje s obzirom na „egzistencijalne i društvene potrebe zaposlenog/e i njegove/njene porodice“, kao i u skladu sa inflacijom. Uprkos ovoj zakonskoj obavezi, visoka stopa inflacije i uvećanje životnih troškova, posebno u pogledu troškova komunalnih usluga, nemaju odgovarajuće povećanje u zakonskim minimalnim zaradama. To je bio slučaj u 2011. i u 2012. kada je stopa inflacije iznosila 15%, odnosno 10%, a minimalne zarade su između 2012. i 2014. zapravo bile zamrznute. Zamrzavanje minimalne zarade prati ograničavajuća politika zarada koju nameću Evropska komisija (EC) i međunarodne finansijske institucije poput Međunarodnog monetarnog fonda (MMF).²²

“U slobodnoj zoni su strani investitori oslobođeni troškova komunalnih usluga dok se radnici/e bore sa drastično rastućim računima za struju i vodu. Pa ipak, tokom vrelih letnjih dana radnici/e su morali/e da se suoče sa nepristupačnošću slavina za vodu i kada su se žalili uprava im je rekla da je račun za struju previsok.” (istraživač)

¹⁹ Reklama Privredne komore Srbije. Kontroverzna kampanja „Srbiju smešta u zemlje Trećeg sveta“, B92 vesti; 15. decembar 2014. http://www.b92.net/eng/news/business.php?yyyy=2014&mm=12&dd=15&nav_id=92572 (pristupljeno: 14. 04. 2017)

²⁰ *Serbia Textile Industry*, RAS, 2016, strana 17. (pristupljeno: 16. 04. 2017)

²¹ Dostupno na: <http://ras.gov.rs/textile-industry> (pristupljeno: 24. 06. 2017)

²² Luginbühl, Christa/Musiölek, Bettina (2016): *LABOUR ON A SHOESTRING. The realities of working in Europe's shoe manufacturing peripheries in Albania, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Poland, Romania and Slovakia*, Dresden/Zurich; strana 12. Dostupno na: <https://cleanclothes.org/resources/recommended-reading/labour-on-a-shoestring>.

Međutim, i sindikati u Srbiji su veoma umereni u svojim zahtevima za minimalnom zaradom: „Sindikati traže da se minimalna zarada po satu poveća sa 130 dinara (1.07 EUR) na 154 dinara (1.3 EUR), dok Udruženje poslodavaca nudi povećanje za otprilike 8% – oko 140 dinara (1.2 EUR) – sa čime se vlada slaže. Danas više od 350 000 radnika/ca radi za minimalnu mesečnu zaradu od 22.800 dinara, odnosno za manje od 200 eura. <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/serbian-labour-debate-focuses-on-minimum-wage/>

TERENSKO ISTRAŽIVANJE

Kako bi se procenili uslovi rada u srpskoj industriji tekstila i obuće, za ovaj izveštaj su sprovedena terenska istraživanja u periodu jun-septembar 2017. Ovo uključuje vođenje 48 intervjua sa radnicima/ama izvan fabrike, na mestu gde je obezbeđena njihova anonimnost. Intervjuisani/e radnici/e su zaposleni na različitim proizvodnim lokacijama: u jednoj podružnici globalnog brenda, u dva dobavljača prvog reda i u dva podizvođača.

Bilo je izuzetno teško pronaći radnike/ce koji/e su bili/e spremni/e da razgovaraju sa istraživačima/cama, zbog njihovog straha od gubitka posla. Zbog toga je bilo neophodno ne samo da se osigura anonimnost radnika/ca, već i da se ne otkriva identitet dve fabrike koje su u pitanju. Radnici/e Geoxa su se složili/e da se objavi ime fabrike, pošto se o uslovima na ovom radnom mestu već naširoko pisalo u srpskim medijima, a nacionalna i internacionalna podrška je radnicima/ama omogućila da se osećaju sigurnije i da pričaju otvorenije. Sledeći odeljci opisuju ključne zaključke o fabrikama koje smo istraživali i daju kratak rezime.

„Znamo kada će neki inspektor ili menadžer iz Italije da poseti fabriku, jer onda uprava otvara vrata i prozore, i uključuje klima uređaje. A inače nam upravници govore: “Ako otvorite vrata, odmah ostajete bez posla.”

STUDIJA SLUČAJA: TECHNIC DEVELOPMENT D.O.O., U VLASNIŠTVU GEOX SPA

Izveštaji uprave u kojima se radnici/e upućuju da koriste pelene kako bi izbegavali odlazak u toalet izazvali su jula 2016. bes u srpskim medijima. Aprila 2017. je situacija sa kojom se suočavaju radnici/e srpskog proizvodnog pogona GEOX (koji otprilike zapošljava 1.400 ljudi) prvi put predstavljena izvan Srbije kampanjom *Campagna Abiti Puliti* (italijanska sekcija *Clean Clothes Campaign*) i u istraživačkom izveštaju inicijative *Change Your Shoes*, kao i u kratkom dokumentarnom filmu.²⁴

Intervjuisani/e radnici/e su navodili neto zarade (uključujući prekovremeni rad i naknade) u rasponu od **25.000 RSD do 36.000 RSD, u proseku 30.000 RSD/248 EUR** (Oanda 1. 7. 2017). Intervju radnika/ca ukazuju na prekovremeni mesečni rad od 32 sata (zakonski maksimum nedeljno je 8 sati + 26% uvećane zarade za prekovremeni rad). Kada se računa 32 sata prekovremenog rada mesečno, što je prosečna veličina prekovremenog rada prema radnicima/cama, ne uzimajući u obzir troškove obroka ili prevoza, osnovna neto zarada za redovno radno vreme bez prekovremenog rada otprilike iznosi **24.408 RSD/202 EUR**. Drugim rečima, sa prosečnom zaradom intervjuisanih radnika/ca od otprilike 30.000 RSD koja uključuje 32 sata prekovremenog rada, radnici/e zarađuju 24.408 RSD za redovne radne sate. To dovodi do sledećih zaključaka:

1. 120 % minimalne neto zarade (ugovorna obaveza sa vladom Srbije u zamenu za novčanu potporu u iznosu od 11.25 miliona EUR)²⁶ iznosi 27.456 RSD/227 EUR (osnovna mesečna neto zarada). Ali prema gore navedenom obračunu (koji ne uzima u obzir dodatke) prosečna zarada **intervjuisanih radnika/ca iznosi 24.408 RSD. To znači da intervjuisani/e radnici/e prosečno zarađuju oko 89 % od onoga što je kompanija ugovorom obavezna da plati.**

2. Prosečna osnovna zarada intervjuisanih radnika/ca (24.408 RSD/202 EUR) je u skladu sa minimalnom neto zaradom (22.880 RSD/189 EUR). Međutim, radnici/e koji zarađuju svega 25.000 RSD/207 EUR, uključujući prekovremeni rad i dodatke, dobijaju otprilike 20.340 RSD²⁷/168 EUR za rad u okviru redovnih 40 sati, što znači da zarađuju ispod legalnog zakonskog minimuma. **Deo radnika/ca dakle zarađuje manje od minimalne zakonske neto zarade.**

3. Radnici/e koji u proseku zarađuju 30.000 RSD, uključujući prekovremeni rad i dodatke, još uvek zarađuju samo **39 % od minimalne plate za dostojanstven život koju procenjuju radnici/e i 85 % od zvaničnog minimuma za preživljavanje.**

²³ Najpre je objavljen tekst Radomana Irića, Gordana Krstić o svom radu i otkazu u kompaniji Geoks, u Vranjskim Novinama od 14. jula 2016. Gordana Krstić je otpuštena nakon objavljivanja teksta i još uvek je nezaposlena, uprkos njenom dugogodišnjem iskustvu u industriji i činjenici da je visoko-kvalifikovana. Bila je izložena zastrašivanju sa različitih strana i već duže vreme se povukla iz javnog života. Neke od kasnijih publikacija o ovome su: <http://jugmedia.rs/ispovest-radnice-geox-sefica-nas-maltretirana-ziva-retardima-ciganima/>, N1 Televizija, 2016. i <http://www.masina.rs/eng/real-price-geox-shoes/>

²⁴ <http://www.abitipuliti.org/changeyourshoes/2017/04/12/2017-report-il-vero-costo-delle-nostre-scarpe/>
Kompletan izveštaj: <http://www.abitipuliti.org/changeyourshoes/wp-content/uploads/sites/3/2017/04/The-real-cost-of-our-shoes-REPORT-ENG-LOW.pdf>

Studija slučaja o GEOX proizvodnom pogonu u Vranju: od 49. do 55. strane Dokumentarac (na srpskom sa engleskim titlom): <https://www.youtube.com/watch?v=rSCZYjsISNO> ili <https://vimeo.com/214035927>

Titlovi na nemačkom: <http://lohnzumleben.de/real-cost-of-our-shoes/>

²⁵ $30.000 = [176 + (32 \times 1.26 = 40.32)] \times a$; a = zarada po satu = 138.68 RSD; $138.68 \times 176 = 24.408$ RSD

²⁶ Dodeljivanje novčane potpore u iznosu od 11.25 miliona EUR pod uslovom da se otvori 1 250 radnih mesta na neodređeni period od 8. oktobra 2015. – sve plaćeno po stopi od 20% iznad minimalne neto zarade, *Sporazum o dodeli sredstava za direktne investicije između Ministarstva finansija i ekonomije i Technic Development Ltd*, direktne podružnice kompanije GEOX S.P.A. Italija, 25. 9. 2012.

²⁷ $25.000 = [176 + (32 \times 1.26 = 40.32)] \times a$; a = zarada po satu = 115.57 RSD; $115.57 \times 176 = 20.340$ RSD

Pored toga, intervjuisani/e radnici/e su govorili o **tretmanu bez poštovanja, zastrašivanju i pritisku od strane nadzornika i upravnika**. Neki/e radnici/e su naveli da je korišćenje toaleta i dalje predmet spora.²⁸ Generalno, postoji **atmosfera straha**, utemeljena u paroli „zavadi pa vladaj“, pritiska i stalne pretnje od otpuštanja i premeštanja. Radnici/e su takođe naveli da sistemi za klimatizaciju i za odvođenje dimnih plinova i dalje ne funkcionišu. Tokom dve nedelje juna i jula 2017, radnici/e su naveli da se **preko 20 radnika/ca onesvestilo**. Zaposlenima je ponekad bilo zabranjeno da pozovu službu za hitnu pomoć kada su se njihove kolege/inice onesvestile. Zahvaljujući pritiscima nacionalnih i internacionalnih aktera za radna prava, od kraja jula klima uređaji su u funkciji, ali u septembru 2017. sistemi za odvođenje dimnih plinova i dalje ne rade. Za razliku od situacije u 2016, kada su se mnogi/e radnici/e žalili na nedostatak ugovora o zaposlenju, čini se da sada svi/e radnici/e imaju potpisan ugovor. Ali **prekarni radni aranžmani** i dalje ostaju problem: jedna petina intervjuisanih radnika/ca je u vreme intervjuja imala kratkoročne ugovore. Konsekutivni kratkoročni ugovori mogu trajati najviše dve godine. Štaviše, intervjui radnika/ca otkrivaju dalje nepravilnosti u pogledu **prekovremenog rada, godišnjeg odmora**, bolovanja i rada tokom državnih praznika. Subote se i dalje smatraju „normalnim“ radnim danima.

Bruto profit Geox S.p.A. u 2016:

12,834 Mil.³⁰

Novčana potpora vlade Srbije u iznosu od

11,25 Mil.

EUR za TECHNIC DEVELOPMENT / GEOX

„Rekao sam nadzornici: „Ne mogu da dišem pored ove mašine. U fabrici je već 30 stepeni i još je toplije kada radimo pored mašine.“ Nakon što sam to rekao, ona je uzela izduvnu cev, usmerila je ka našim licima i rekla: „Pomirite se sa tim, jer je mnogo onih koji čekaju da vas zamene! Vrata su vam otvorena!“

„Uprava je od nas tražila da skupimo novac za merač krvnog pritiska da bi oni mogli da se igraju doktora kada se onesvestimo i da ne bi zvali hitnu pomoć.“

Na pitanje o evropskoj budućnosti, predsednik GEOX-a Mario Moreti Polegato je rekao: „Verujem da postoji politički problem, zbog čega je neophodno više ulagati u informacije i u edukaciju.“²⁹ Kako pokazuju svedočenja radnika/ca, upravi GEOX-a su potrebne informacija i edukacija o tome kako poštovati zakon o radu i ljudska prava u evropskoj zemlji poput Srbije.

²⁸ Pored toga, radnici/e navode da je toalet prljav i da često nedostaje toalet papira.

²⁹ <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/interview/geox-founder-invest-more-in-education-thats-the-real-problem/> (pristupljeno: 22. avgusta 2017)

³⁰ Profit pre oduzimanja kamate i poreza (Earnings before income and taxes, EBIT) iznosi 12.834 miliona EUR. Velika razlika između bruto profita i EBIT je uglavnom zbog visokih opštih i administrativnih troškova. GEOX S.p.a., *Godišnji izveštaj 2016*: http://www.geox.biz/static/upload/201/201540_geox_bilancio_2016_eng_lr.pdf (pristupljeno: 5. avgusta 2017)

SITUACIJA SA PODIZVOĐAČIMA GEOX-OVOG PROIZVODNOG POGONA U VRANJU

Prema intervjuisanim radnicima/cama, situacija sa GEOX-ovim podizvođačima je još problematičnija. Međutim, pošto su zaposleni još više uplašeni da rizikuju anonimnost i svoj posao, bilo je izuzetno teško pronaći radnike/ce koji su spremni da govore.

Podizvođač proizvodi polu-proizvode za GEOX i druge poznate (luksuzne) brendove. Radnici/e su naveli da su stalno pod pritiskom da rade intenzivnije i da su kažnjavani smanjenjem zarada, čak do te mere da su dobijali platu koja pada daleko od minimuma. Radnici/e su naveli da im se pretilo gubitkom godišnjih odmora ukoliko firma ne završi Geox-ove porudžbine. Pod tom pretnjom su morali da rade do 16 sati dnevno najmanje jednu nedelju u avgustu. Radnici/e su takođe naveli da ponekad nastavljaju da rade kod kuće.

Osim toga, platni obračuni se ne daju redovno. Gotovo je nemoguće dobiti bolovanje i kada to radnici/e uspeju, stalno ih se poziva da se vrate na posao. Medicinski dokumenti jednog ispitanika su bili napisani kao da je reč o nezaposlenoj osobi; nepravilnosti u plaćanju obaveznih socijalnih doprinosa su očigledne. Upravnici odbijaju da uključe klima uređaje ili uređaje za zagrevanje prostorija, a intenzivna upotreba hemikalija vazduh ostavlja zagađenim. Intervjuisani/e radnici/e nemaju ugovore o radu. Menadžment opravdava višak prekovremenog rada vikendom i skoro svake subote govoreći da je potrebno „popraviti greške radnika/ca“ i da zbog toga neće platiti dodatne radne sate. Radnici/e nose deo posla kućama kako bi ga tamo završili. Sindikalno organizovanje je sprečeno.

Neto zarada intervjuisanih se kreće u rasponu između 18.000 RSD i 25.000 RSD (149–207 EUR), prema tome:

1. čak i sa prekovremenim radom i dodacima često iznosi ispod minimalne zarade (22.880 RSD/189 EUR).
2. Ukoliko se normalno vreme za prekovremeni rad od 32 sata odbije od najviše zarade intervjuisanih radnika/ca (25.000 RSD/207 EUR), ostaje im otprilike 20.340 RSD³¹/168 EUR za redovan rad od 40 radnih sati. Prema tome, **nijedan/na intervjuisani/a radnik/ca nije dobio/la zakonski minimum (osnovnu platu u okviru redovnog radnog vremena).**

³¹ 25.000 = [176 + (32 x 1.26 = 40.32)] x a; a = radni sati = 115.57 RSD; 115.57 x 176 = 20.340 RSD – ne uzimajući u obzir dodatke

„Šta god da kažete, odgovor je:
“vrata su vam tamo” .

STUDIJA SLUČAJA: DOBAVLJAČ BENETTON-A

Neto zarade prema intervjuisanim radnicima/cama se kreću u rasponu 25.900 – 29.000 RSD/214–240 EUR (Oanda: 01. 07. 2017), uključujući prosečno 22 mesečnih prekovremenih sati rada, troškove prevoza i topli obrok. Ukoliko se prekovremeni rad oduzima od najniže i najviše zarade, rezultat je:

1. Ako se prekovremeni rad oduzima od najviše navedene neto zarade u iznosu od 29.000 RSD, pretvara se u zaradu od otprilike 25.056 RSD³²/207 EUR, što je iznad zakonskog minimuma.
2. Ako se prekovremeni rad oduzima od najniže navedene neto zarade u iznosu od 25.900 RSD, radnici/e zarađuju oko 22.378 RSD³³/185 EUR. Prema tome, radnici/e koji zarađuju samo 25.900 RSD zapravo **primaju platu ispod zakonskog minimuma** (22.880 RSD/189 EUR).

Može se zaključiti da **znatan broj radnika/ca ne dobija minimalnu neto zaradu (osnovnu zaradu za redovne radne sate)**.

Pored toga, radnici/e navode visoke troškove prevoza od otprilike 4.000 RSD/33 EUR mesečno ili do trećine njihove plate u slučaju nepostojanja javnog prevoza, jer mnogi od njih dolaze iz ruralnih oblasti u okolini grada. Naknade za prevoz se ne plaćaju u skladu sa stvarnim troškovima utvrđenim zakonom. Često se događaju povrede na radu. Klimatizacija nije funkcionalna ili je nedovoljna da bi obezbedila odgovarajuću temperaturu u fabrici leti i zimi. U fabrici nema sindikalne podrške radnicima/cama. 18% intervjuisanih radnika/ca navodi da obavljaju dodatne poslove čišćenja kako bi prehranili svoje porodice.

Uslovi rada kod podizvođača su još gori: intervjuisani radnici/e navode kako je zabranjeno koristiti toalet nakon 11.00h, plate su iznad zakonskog minimuma, prekovremeni rad je neplaćen, na radnike/ce se više i pritiska ih se da rade više i intenzivnije.

„Klimatizacija se neće uključiti sve dok se ne srušimo ispred naših mašina.“

³² $176 + 22 \times 1,26 = 203,7$; $29.000 / 203,7 = 142,37$; $142,37 \times 176 = 25.056,46$ – ne uzimajući u obzir dodatke

³³ $176 + 22 \times 1,26 = 203,7$; $25.900 / 203,7 = 127,15$; $127,15 \times 176 = 22.378,01$ – ne uzimajući u obzir dodatke

STUDIJA SLUČAJA: DOBAVLJAČ ZA ESPRIT, VERO MODA, I DRUGE INTERNACIONALNE BRENDOVE³⁴

Pre svega, radnici/e su naveli znatan i sve veći pritisak uprave da se radi više. Radnici/e se loše tretiraju i situacija se sve više pogoršava. Uprava konstantno preti zaposlenima otkazom zbog njihove „neprofitabilnosti“, više na radnike/ce i zaključava toalete u određeno vreme.

Prekovremeni rad se često obavlja subotama. Oni koji odbijaju prekovremeni rad se susreću sa pritiskom i učenama. Pre nekog vremena, mnogi/e radnici/e su spontano odbili da rade prekovremeno, ali uprava je ugušila ovaj protest pritiscima i pretnjama. Prema intervjuisanima, nezakonita količina prekovremenog rada iznosi i do 60 sati mesečno. Uprava prinuđuje radnike/ce da potpišu dokumenta u kojima se slažu sa ovom veličinom sati prekomernog rada, a radnici/e to potpisuju jer im je potreban novac.

Neto zarada se kreće u rasponu od 22.800 RSD do 29.800 RSD/189–247 EUR, uključujući prekovremeni rad i bonuse, što znači:

1. Da radnici koji imaju najniže zarade ne primaju zakonski minimum (22.880 RSD/189 EUR), čak ni sa prekovremenim radnim satima i dodacima.

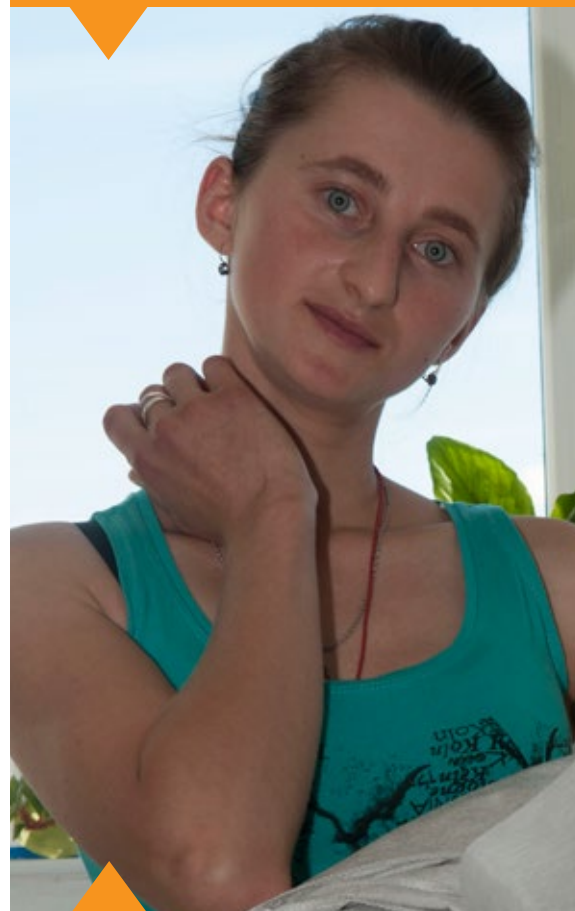
2. Ako se oduzme 35 prekovremenih radnih sati (zakonski mogući maksimum je 176 radnih sati mesečno) od najviših navedenih zarada (29.800 RSD/247 EUR) – opet ne uključujući dodatke – radnici/e zarađuju 23.829 RSD/197 EUR.³⁵ Prema tome, intervjuisani/e radnici/e dobijaju upravo zakonski minimum.

Može se zaključiti da intervjuisani radnici/e u većini slučajeva dobijaju manje od zakonske minimalne zarade (osnovne zarade za redovne radne sate). Krojačice dobijaju najmanju platu u fabrici i tretiraju se kao nekvalifikovane radnice, dok su u stvarnosti one u većini slučajeva iskusne i kvalifikovane radnice.

Radnici/e su naveli da su i klimatizacija i grejanje u potpunosti neodgovarajući ili da uopšte ne rade. Toaleti se povremeno zaključavaju. Radna mesta su puna prašine i prljava; odeća je prekrivena buvama i hemikalijama. Kada su radnice zatražile bolovanje zbog svoje bolesne dece, morale su potvrditi da njihovi muževi rade.

Kompanija dobija potporu od vlade, baš kao i GEOX.

„Na sve naše žalbe se odgovara jednom rečenicom: **“Vrata su vam tamo”**.”

„Buve bukvalno iskaču iz novopristigle odeće – imam na desetine u jeda u jednom danu.”

³⁴ Prema radnicima/cama i podacima sa web stranice.

³⁵ 176 sati/mesečno + 35 sati x 1,26 (zarada za prekovremeni rad) = 220,1; 29.800 / 220,1 = 135 (zarada po satu); 135 x 176 = 23.829,17

SAŽETAK: PLATE I RADNI USLOVI

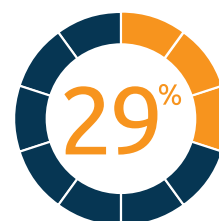
Plate predstavljaju egzistencijalni problem za radnike/ce. Nedovoljnost njihovih prihoda se, između ostalog, manifestuje u njihovom oslanjanju na izdržavanje od poljoprivrede radi dopunjavanja plata, kao i u njihovoj nemogućnosti da priušte adekvatno grejanje tokom zime, da uzmu bar pet dana godišnjeg odmora ili da se nose sa neočekivanim troškovima od 10.000 RSD/80 EUR, te u stalnim kašnjenima radničkih plaćanja stanarine, komunalnih usluga i kamata. Intervjuisani radnici/e su takođe naveli kako nisu bili u mogućnosti da odu na odmor nekoliko poslednjih godina, te da zbog troškova iznajmljivanja stanova u gradovima gde su smeštene fabrike koji iznose oko 100–120 EUR, 40–60% njihovih zarada odlazi samo na smeštaj. Radnici/e u fabrikama u kojima se radi relativno manji broj prekovremenih sati ponekad obavljaju dodatne poslove, poput čišćenja.

Neka značajnija kršenja prava uključuju:

- nepoštovanje radnika/ca, zastrašivanje, pritisci nadzornika; stvara se atmosfera straha, a pretnja otkazom ili relokacijom je stalno prisutna;
- ograničena ili zabranjena upotreba toaleta;
- ilegalno prekoračenje prekovremenih radnih sati, ponekad legitimirano „saglasnošću“ radnika/ca;
- neplaćen ili neadekvatno plaćen prekovremeni rad (prema zakonu, zarada za prekovremeni rad bi trebalo da bude 26%);
- zagađen vazduh i prašnjave radne prostorije, generalno loš kvalitet vazduha na poslu;
- prekomerna vrućina leti često dovodi do kolabiranja radnika/ca (maksimalna temperatura bi po zakonu trebalo da bude 28°C), dok su zimi temperature preniske;
- nezakonito produženje kratkoročnih ugovora preko dve godine;
- neodbravanje punog godišnjeg odmora (20 dana po zakonu);
- prijavljeni slučajevi žena koje su morale potpisati da neće zatrudneti naredne dve ili više godina.

PLATE SU DALEKO ISPOD PLATA ZA DOSTOJANSTVEN ŽIVOT:

zakonska minimalna plata iznosi

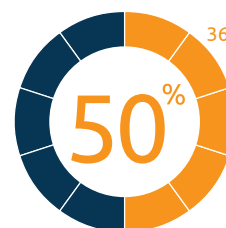
od plate za dostojansten rad koju su procenili radnici/e. Kupovna moć zarada se smanjuje sa rastućim troškovima komunalnih usluga, cena hrane i inflacije, uprkos malom uvećanju minimalnih zarada.

Štaviše, zakonska minimalna zarada u Srbiji iznosi oko

DVE TREĆINE

zvanične minimalne potrošačke korpe (egzistencijalni minimum koji određuje Vlada) i na pragu je siromaštva.

Uprkos niskoj minimalnoj zaradi u zemlji, oko

radnika/ca ne dobija zakonski minimum.

Jedan od razloga za aktuelne štrajkove koji se događaju u Falc East-u (brendovi: FALCOTTO, NATURINO) u Knjaževcu³⁷ i u Fori Textile-u u Kragujevcu³⁸ je to što prekovremeni rad nije odgovarajuće plaćen – ili nije uopšte plaćen. Kada su male plate stvarnost, radnici/e se u velikoj meri oslanjaju na plaćanje prekovremenog rada, jer je to jedan od načina dopunjavanja njihovih prihoda. Sve pomenute nepravilnosti su direktna kršenja nacionalnog radnog zakonodavstva i međunarodnih propisa o ljudskim pravima. Međutim, nedostatak bilo kakvih posledica po kompanije ukazuje na to da vlasti, poput Kancelarije za inspekciju rada, zatvaraju oči pred ovim kršenjima zakona. Primera radi, uprkos poseti inspekcije rada GEOX-ovom pogonu u Vranju 2016, kompanija je tek u julu 2017. u potpunosti popravila fabričku klimatizaciju, i to nakon intenzivnih pritisaka nacionalnih i internacionalnih aktera, poput Clean Clothes Campaign i srpskog sindikata Nezavisnost (videti studiju slučaja gore). Ne postoji validan kolektivni ugovor u industriji odeće/obuće.³⁹

- Jedna od najsiromašnijih zemalja u Evropi nudi mnoštvo pogodnosti globalnim korporacijama dok istovremeno nema odgovarajuću kontrolu nad sprovođenjem sopstvenih zakona i ugovornih obaveza sa brendovima. Ova velikodušnost prema biznisu ide na račun stanovništva, a posebno na račun radnica.
- Globalni brendovi profitiraju od slabe države, zastrašene i osiromašene populacije, i ne poštuju ljudska prava u pogledu poslovanja

³⁷ Dostupno na: <http://knjazevacinfo.rs/arhiva-vesti/privreda/12956-radnici-falc-east-a-obustavili-rad.html> (pristupljeno: 17. 07. 2017)

³⁸ Dostupno na: <http://www.kurir.rs/vesti/biznis/2757635/dosta-im-zlostavljanja-pobuna-radnica-u-slovenackoj-firmi-fori-tekstil-u-kragujevcu> (pristupljeno: 17. 07. 2017)

³⁹ Za više informacija o stanju sindikalizma u Srbiji vidi: Ladjevac, Bojan (2017): *Trade Unions in Serbia on the Move?* <http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/13087.pdf>

PRIČA JEDNE RADNICE

Mara (ime je promenjeno) je počela da radi u fabrici pre nekoliko godina, ne bi li nekako sastavila kraj s krajem i prehranila sebe i svog sina. Od kako se rastala od muža, živi sama sa sinom. Svoju situaciju smatra ekstremno teškom, jer ima pomoć jedino u svojoj porodici. Njena mesečna neto zarada je obično između 21.000 RSD i 23.000 RSD (174–191 EUR) – ali njena plata je bila i niža. Čak i kada uključuje nadoknadu za prekovremeni rad, njena plata konstantno pada ispod minimalne zarade.

Po ceni od 7.000 RSD (58 EUR) iznajmljuje neadekvatan stan koji je, iako nije dovoljno velik, jedini smeštaj koji može da priušti. Pretrpela je povredu na radnom mestu kada joj je mašina povukla ruku i prst. Uprava tvrdi da je povreda bila posledica njene greške, ali ona tvrdi da nije. Takođe, zbog još jedne ozbiljne bolesti, morala se podvrgnuti ozbiljnoj operaciji. Dok je bila na bolovanju, uprava ju je zvala da se vrati nazad na posao.

Mara pešači sat i po vremena do fabrike da bi smanjila troškove prevoza. Njen san je da ode na more sa svojim sinom – nešto što nije u mogućnosti da priušti.

Vreme je da se progovori

Pitanja radnih prava radnika/ca u industriji odeće/obuće su u akademskom i javnom diskursu nedovoljno zastupljena i neistražena. Nedavni radnički nemiri i dramatični slučajevi kršenja radničkih prava, poput nošenja pelena u fabrici GEOX, pojavili su se na nacionalnim naslovnim stranama – ali nikada nisu objavljeni u međunarodnim medijima, uprkos uključenosti vodećih (zapadno) evropskih brendova. Ovaj dosije je prva sveobuhvatna publikacija koja se odnosi na ovo pitanje.

CREDITS

Citati koji se nalaze u ovom dokumentu ne potiču od osoba koje su na fotografijama. Štaviše, ove individue ni na koji način nisu povezane sa ljudima koje smo intervjuisali u sklopu našeg istraživanja.

AUTORI/KE:

Bojana Tamindžija

Stefan Aleksić

Bettina Musiolek

Kontakt:

<https://cleanclothes.org/livingwage/europe>

<http://lohnzumleben.de/europas-sweatshops>

europe-east-south@cleanclothes.org

Ovaj profil zemlje je omogućila podrška Rosa-Luxemburg-Foundation.

Dizajn: Sandra Spindler, Tina Warmuth

Fotografije: Yevgenia Belorusets

Prevod: Maja Solar

Korektura: Bojan Krivokapić